

Tolga Güney'in Aykut Çoban ile yaptığı söyleşi

“Ekonomik büyüme sosyo-ekolojik yıkımın hududunu genişletir”

23 Aralık 2024, <https://mezopotamyaaajansi.com>

İZMİR - Kapitalist üretimin "ekonomik büyüme" modelini eleştiren Prof. Dr. Aykut Çoban, ekolojik yıkıma, emeğin sömürüsüne, tahakküme neden olan koşulları, iktisadi ilişkileri, siyasal kurumları ortadan kaldırmak gerektiğini ifade etti.

Kapitalist iktisatçıların ortaya attığı ve ülkelerin sürekli dillendirdiği "büyüme", "sürdürülebilir kalkınma" gibi kavramlarla insanlık bir yandan yoksulluğun bir yandan da ekolojik krizlerin ortasında bırakılıyor. Uluslararası ekonomi kuruluşları ve ülkeler gelecek yıl için büyüme oranlarını açıklamaya başladı. Avrupa Birliği (AB) Komisyonunun "Avrupa Ekonomik Tahminleri 2024 Sonbahar" raporuna göre, 2025'de Avrupa bölgesi yüzde 1,5 ekonomik büyüme beklerken, Türkiye için bu tahmin yüzde 3,2 oldu. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Aralık ayında yayınladığı Ekonomik Görünüm Raporu'na göre, 2025'de dünya geneli için yüzde 3,3 ekonomik büyüme beklenirken, ABD'nin yüzde 2,4, Çin'in ise yüzde 4,7 büyümesi tahmin ediliyor. Uluslararası Para Fonu yüzde 3,3, Dünya Bankası, Küresel Ekonomik Beklentiler Raporu'na göre yüzde 3,6 büyüme beklerken, uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu Standard & Poor's (S&P), küresel ekonominin gelecek yıl yüzde 3 büyüyeceğini öngördü.

Her yıl açıklanan bu ekonomik büyüme yüzdeleri, hem halkların yoksulluğunu hem de doğanın talanını derinleştiriyor. Avrupa ortalamasının iki katında büyüme beklenen Türkiye'de bir çok kentin yüz ölçümünün yüzde 80'inden fazlası maden sahası ilan edilirken, her dereye baraj, Hidroelektrik Santral (HES), her tepeye Rüzgar Enerjisi Santrali (RES), her tarım arazisine Jeotermal Enerji Santrali (JES) kurulmaya devam ediyor. Ekonomik büyüme, yurттаşın tarlasına, ormanına, yaylasına, vadisine çökerek ilerliyor.

Prof. Dr. Aykut Çoban, "ekonomik büyüme", "sürdürülebilir kalkınma" ile eko-kırım arasındaki ilişkiyi değerlendirdi.

Birikim rejimimin dayattığı "sürdürülebilir kalkınma" ve "büyüme" kavramlarının günümüz koşullarında gerçekçi bir karşılığı var mı?

Büyüme ara ara krizlerle kesintiye uğramakla birlikte sürüyor, ama çevrenin örselenmesi ve toplumsal adaletsizlik yıldan yıla daha çok derinleşiyor. Piyasa ekonomisinde "büyü ya da yok ol" mantığı geçerli olduğu için büyümenin olmadığı bir kapitalizm kriz demektir.

İktisadi büyüme, genellikle milli gelirden yüzde üç, dört gibi sayısal artış olarak ölçülür. Kalkınma ise nicelik yanında yoksulluğun azaltılması, eğitim, sağlık hizmetleri gibi niteliksel bir gelişme vaat eder. Az gelişmiş ülkelerde kapitalizme bağlı siyasal iktidarlar, iktisadi olarak büyüdükçe kalkınmayı da sağladıkları hayalini pazarlarlar.

Büyüme 1970'lerin başında çevresel olarak sorunlu görülmeye başlandı. Büyümenin kaynakların tükenmesi, çevrenin bozulması sorunları üzerinde duruldu. Sürdürülebilir kalkınma, büyümeyle çevreyi barıştırmaya yoksulluğun azaltılması ve benzeri toplumsal adalet sorunlarının da çözüldüğü bir kalkınma modeli olarak önerildi. Sürdürülebilir kalkınma, öncelikle az gelişmiş ülkeler için düşünüldü, ama büyüme, çevre, adalet üçlüsünün birlikte çalıştığı bir model olarak gelişmiş ve az gelişmiş olsun tüm ülkeler tarafından benimsendi.

Büyüme ara ara krizlerle kesintiye uğramakla birlikte sürüyor, ama çevrenin örselenmesi ve toplumsal adaletsizlik yıldan yıla daha çok derinleşiyor. Piyasa ekonomisinde "büyü ya da yok ol" mantığı geçerli olduğu için büyümenin olmadığı bir kapitalizm kriz demektir. İktisadi büyümenin "akmasa da damlar" dedikleri biçimde yoksulların yarısına merhem olacağı, sürdürülebilir kalkınmanın toplumsal adalet ve çevrenin korunmasını sağlayacağı vaatlerinin hiçbiri gerçekleşmedi. Türkiye'de sosyal yardım alan hane sayısının her yıl yeni rekor kırması, toplumsal yoksulluğun yaygınlığının bir göstergesi. Çocuklar yetersiz beslendikleri için bodur kalıyorlar. Çalışabilir nüfusun dörtte biri işsiz. Meclis'te kabul edilen bütçe, halkın sorunlarını görmezden geliyor, sermayenin beklentilerini karşılıyor. AKP iktidarının kalkınma dediği, içi boş bir söz. Toplumsal gereksinimleri karşılayacak üretimle, halkın refahını artıracak yatırımlarla ilgisi yok. Yalnızca sermayenin semirmesine yönelik işler, örneğin yolcu garantili havalimanı, araç geçme garantili yol, elektrik alım garantili enerji santrali... Bunların her biri de ağır ekolojik yıkım yaratıyor. AKP'nin 22 yıllık iktidarında sürdürülen ekonomi politikalarının sonucu olarak ekolojik yıkım, yaşamı yok eden bir boyut kazandı.

Pratiğin sınavından geçemeyen politik yaklaşımların geçerliliği yoktur. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin hiçbirinin gerçekleşmemesinin yarattığı düş kırıklığı, benzer çerçeveye sahip yeşil ekonomi, döngüsel ekonomi, yeşil yeni düzen ya da yeşil mutabakat gibi fiyaka yeni politika isimleriyle giderilmeye çalışılıyor. Bunlar da halkların ekolojik ve toplumsal sorunlarına çözüm getiremez. Çünkü hepsi de sermayenin ucuz doğa olarak hammadde ve enerjiyle ilgili beklentilerini karşılamaya adanmış modeller. Sermaye bu modellerle kendi çıkarlarını gerçekleştirirken o politikaları herkesin çıkarını, toplumsal adaleti ve çevreyi gözetiyormuş gibi sunuyor. Sermaye dışındaki kesimlerde yaratılan iyimser beklentinin gerçeklikte toplumsal düş kırıklığıyla sonuçlanması, bu politika yaklaşımlarının tam da sermayenin çıkarını sağlamak için oluşturulmuş olmalarının doğal sonucu.

Kapitalist büyümenin ekolojik yıkıma etkisi nedir?

Kapitalist büyüme ülkede mal ve hizmet üretiminde artış olarak ele alındığına göre, hangi üretimde büyüme olduğu, hangi doğa varlıklarının kullanıldığı, üretimle toplumsal gereksinim arasındaki bağlar, yaratılan ekolojik ve toplumsal yıkımın eşitsiz dağıtılması, büyümeden yarar sağlayan sermaye sınıfları gibi öğeleri göz ardı etmemeliyiz. Kaz Dağları'nda altın, Gabar Dağı'nda petrol çıkartılması, Dikmece köyünde zeytinliklerin sökülüp TOKİ yapılması, İkizköy-Akbelen'de kömür madenciliği, Kuzey Ormanları'nın içine İstanbul Havalimanı, rüzgar, güneş, jeotermal enerji santralleri ve benzerleri, halka, ülkenin iktisadi büyümesi ve kalkınma olarak pazarlanır. Diyeceğim, büyüme-ekolojik yıkım ilişkisini, "ülke ekonomisi olarak büyüme'nin" büyümeden sıyrıp kapitalist sömürü, tahakküm, sömürge ilişkileriyle birlikte düşünmeliyiz. Ekolojik yıkım halkın üstüne yıkılır, büyümenin getirisine sermaye ve iktidar sahipleri el koyar. Büyümenin kazananları olan sermaye ve iktidar sahipleri, ekolojik yıkımın etkilerinden kurtulma olanaklarını satın alma gücüne sahiptir. Buna karşılık, büyüme pastasından aldıkları dilim yıldan yıla daha da azalan emekçi sınıflar ve ezilen kesimler, ekolojik yıkıma da maruz bırakılır. Büyümenin sürdürülmesi için gerekli hammadde ve enerji kaynakları için sömürgecilik ve emperyalist savaşlar, sosyo-ekolojik yıkımın ölümcül hudutlarını genişletir. Sömürgeci ve emperyalist devletler de arkalarında bıraktıkları ekolojik yıkımdan etkilenmez.

Kapitalist iktisadi etkinliklerin ekolojik yıkım olarak sonuçları yerel, bölgesel, küresel ölçeklerde, mekan, zaman ve etkilenenler bakımından farklılaşır. Afşin-Elbistan enerji santralinde yakılan kömür, santralde çalışan işçiler, çevrede oturan işçi aileleri, tarımla uğraşan köylüler, bölgesel olarak hava kirliliği ve asit yağmuru biçiminde insanlar dahil canlı yaşamı için ve sera etkisi biçiminde küresel ölçekte iklim değişikliği etkileri olarak ekolojik yıkım yaratır. Bu örnekte olduğu gibi, ekolojik yıkımı, yalnızca insanlar, yalnızca canlılar, yalnızca karbon döngüsü gibi ekolojik döngüler üzerindeki sonuçlar olarak kavramak yerine bunların bütünü olarak anlayabiliriz.

Ekonomik büyümenin sınırları ile ekolojik sınırlar arasındaki ilişkiye nasıl bakmak gerekiyor. Büyümenin sınırı nerede bitmeli?

Sonuçta, sonsuz büyüme arayışındaki kapitalizmin sonlu doğayla ilişkisi yaşam için tehlide dönüşür. Kapitalizmde bu döngüden çıkılması olanaksız.

Sınır, bir ilişkidir. Hamsi için ekolojik sınırla kırlangıç için ekolojik sınır farklıdır, biri suyun dışında öbürü suda yaşayamaz. İnsan yaşamının mümkün olmadığı yükseklik, hava koşulları gibi biyofiziksel sınırlar da var. Dünyadaki petrol kaynakları sonlu olduğuna göre, petrol elde etmenin bir sınırı var. Atmosferdeki karbondioksit yoğunluğundaki artışın sürmesinin iklimin şiddetli biçimde değişmesine yol açtığını bildiğimize göre burada da bir sınır görürüz. Sınırların soruna dönüşüp dönüşmemesi tarihseldir, toplumsal ilişkilere, üretim tarzına bağlıdır. Petrolü enerji kaynağı olarak kullanmamış toplumlarda petrolle ilgili bir doğal sınır yoktur. Petrol orada da fiziksel olarak sonu olun bir maddedir, ama toplumsal yaşam için sınırı, onunla kurulan ilişkide biçimlenir. Kapitalist büyümenin sınırları, kapitalist üretim tarzının işleyiş yasalarının yaşamın yasalarıyla çelişkinin sonucudur. Kapitalist büyüme, toplumsal gereksinimlerin karşılanması ilkesini değil sermaye birikiminin sürekliliğini gözetir. Toplumsal olarak gerekmediği halde altın madeni işletilir, elektrik üretimi fazlası varken yeni enerji santrali açılır. Toplu taşımaya değil, sermaye için kârlı olduğu için özel otomobile yatırım yapılır. Sonuçta, sonsuz büyüme arayışındaki kapitalizmin sonlu doğayla ilişkisi yaşam için tehdiye dönüşür. Kapitalizmde bu döngüden çıkılması olanaksız.

Geçerli hakim anlayış, büyüme ve küreselleşmeyle sorunların çözüleceği kabulüne dayanıyor. Sizce de bu böyle mi? Yoksa başka bir seçenek var mı?

Elbette insanlık seçeneksiz değil. Hatta bir seçme değil de bir zorunlulukla karşı karşıyayız. Bu denli yoksulluk, yolsuzluk, tahakküm, baskı, ekolojik yıkım koşullarının cenderesinden çıkma zorunluluğu. Sermaye iktidarını sona erdirecek toplumsal mücadele zorunluluğu var.

Önceki sorularda da konuştuğumuz üzere, daha çok büyüyerek, kapitalist ilişkiler olarak iktisadi büyümeyi küreselleştirerek sömürülen ve ezilen halkların sorunları çözülmez. Tam tersine daha da ağırlaşır. Ama açmaz, yalnızca büyüme kavramıyla anlaşılmaz. Öyle yapılırsa, büyümenin tersi olarak büyümeme sorun çözen bir anahtar gibi sunulur. Büyümeyi, liberal yaklaşımlarda olduğu gibi olumlu bir mite ya da küçülme yaklaşımlarında olduğu gibi olumsuz bir mite dönüştürmekten uzak durulmalı bence. Kimi görüşlerde, kapitalizmde iktisadi etkinliklerde küçülmenin mümkün olduğunu savunulur. Bana sorarsanız kapitalist sınıfsal ilişkiler, sermaye birikimi yapıları, sömürü mekanizmaları

varlığını korurken sermayenin aleyhine küçülme koşulları da bulunmaz. Kaldı ki, emekçi, yoksul halkların toplumsal-ekolojik sorunlarının çözümü için onların gereksinimlerini karşılayacak üretim etkinliklerinin artırılması gerekir. Elbette insanlık seçenezsiz değil. Hatta bir seçme değil de bir zorunlulukla karşı karşıyayız. Bu denli yoksulluk, yolsuzluk, tahakküm, baskı, ekolojik yıkım koşullarının cenderesinden çıkma zorunluluğu. Sermaye iktidarını sona erdirecek toplumsal mücadele zorunluluğu var.

Eko-kırımın durması için nasıl bir anlayış gerekli?

Bir anlayıştan daha fazlası gerekli. Sorunumuz düşünce, yaklaşım, anlayış eksikliği değil bence. Maddi yapıları değiştirmek. Ekolojik yıkıma, emeğin sömürüsüne, tahakküme neden olan koşulları, maddi yapıları, iktisadi ilişkileri, siyasal kurumları ortadan kaldırmak. Toplumsal gereksinimleri karşılayan üretimle insan-olmayan varlıklara özen gösterme ilkesine bağlı ekolojik rasyonalite arasında denge kuran ilişkileri yaşama geçiren bir düzen kurmak. Yapmamız gereken bu bence.

ÇOBAN KİMDİR?

Çoban, "İklim Krizi Nasıl Çözülür? Kapitalist ve Ekososyalist Çözüm Stratejileri", "Çevre Politikası: Ekolojik Sorunlar ve Kuram", "Ekolojik İhtilaflar ve Kapitalizm" ve "Yerel Yönetim, Kent ve Ekoloji: Can Hamamcı'ya Armağan" kitaplarının yazarı. Çoban, 2017'de ihraç edilen kadar Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Kent, Çevre ve Yerel Yönetim Politikaları Anabilim Dalı Başkanlığı yaptı.

MA /